

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TIP FAKÜLTESİ
HALK SAĞLIĞI ANABİLİM DALI

**İNTERNET HABER SİTELERİNDE SAĞLIKLA İLGİLİ İÇERİKLERİN OLUŞTURULMA,
YAYIMLANMA VE YAYILMA SÜREÇLERİ: SAĞLIK İLETİŞİMİNDEKİ AKTÖRLERİN
GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Uzm. Dr. Eray ÖNTAŞ

YÖNETİCİ ÖZETİ

Olarak Hazırlanmıştır

DANIŞMANLAR

Prof. Dr. Ü. Şevkat BAHAR-ÖZVARIŞ

Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi

Halk Sağlığı Anabilim Dalı

Doç. Dr. Burcu ŞİMŞEK

Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi

İletişim ve Toplum Anabilim Dalı İletişim Bilimleri Bölümü

ANKARA

2021

ÖZET

İnternet haber sitelerinde yer alan sağlıkla ilgili içeriklerin toplum sağlığına etkisine yönelik mevcut durumun, sorunun ve çözümün saptanması amacıyla:

1. Bölüm - İçerik Analizi: 16.03.2020 - 22.03.2020 tarihlerinde, Türkiye'de haber/medya kategorisinde, en sık ziyaret edilme ve en çok süre geçirilme gibi birleşik indekslere göre en popüler siteler sıralamasında ilk beşte yer alan internet haber siteleri¹ ve Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Rusya, Almanya, İsveç tarafından fonlanan Türkçe dilinde haber üreten seçilmiş beş internet haber sitesi² ve iyi uygulama örneği olarak sağlık iletişimi alanında ödüller alan bir internet haber sitesi³ olmak üzere,

11 internet haber sitesi, sağlıkla ilgili 846 içerik, 133 kritere göre değerlendirilmiştir.

2. Bölüm - Nicel Araştırma: 23.06.2020 - 16.11.2020 tarihlerinde konuyla ilgili beş farklı gruptan **78 katılımcıyla** tamamlanmıştır:

- Sağlık Bakanlığı'nın sağlık iletişimi ile ilgili bürokratları (n=5)
- Sağlık alanında örgütlenmiş Meslek Birlikleri temsilcileri (n=6)
- İnternet Haber sitesi editörleri ve sağlık muhabirleri (n=15)
- Tıpta Uzmanlık Dernekleri temsilcileri (n=39)
- Benzer konularda yapılan tezlere danışmanlık vermiş akademisyenler (n=13)

Katılımcıların, internet haber sitelerinde yer alan sağlıkla ilgili içeriklerle ilgili:

- İçeriklerin toplum sağlığına etkisine dair görüşleri,
- Standart yayın kriterlerine dair görüşleri,
- Yanlış sağlık bilgisine karşı kaynak ve ortam kontrolüne, denetim ve yaptırıma dair görüşleri,
- İçeriklerin üretim, yayımlanma ve yayılma sürecine dair görüşleri,
- Çözüme dair görüşleri değerlendirilmiştir.

3. Bölüm - Nitel Araştırma: 01.01.2021-14.02.2021 tarihlerinde, her bir gruptan üçer katılımcı olmak üzere **15 görüşmeciyle**, sağlıkla ilgili haberlerin toplum sağlığı açısından önemi; bilgilerin doğruluğu, güvenilirliği, meşruiyeti konusundaki sorun alanları ve çözüm önerileri ayrıntılı olarak tanımlanmıştır.

Elde edilen bulgular, sorumluluk, denetim, sağlık haberlerinin geleceği, ideal koşullar ekseninde tartışılmış, karar vericiler için öneriler geliştirilmiştir.

¹ sozcu.com.tr, hurriyet.com.tr, sabah.com.tr, milliyet.com.tr, haberturk.com;

² amerikaninnesi.com, bbc.com/turkce, tr.sputniknews.com, dw.com/tr, bianet.org; ³ ntv.com.tr

TEMEL BULGULAR

1. Bölüm - İçerik Analizi: Değerlendirilen 846 sağlıkla ilgili içeriğin,

- **%63'ünde yazar / sorumluluk sahibi belirtilmemiştir;** %24,5'inde sadece haber ajansı bilgisi paylaşılmıştır.
 - Yazar/ajans/sorumluluk sahibi şeffaflığı, ana akım medya kuruluşlarında daha azdır ($p<0,05$).
- **%23,2'sinde içeriğin bir kaynağa dayandırılmadığı saptanmıştır.**
 - %43,7'sinde kaynak olarak, aldığı eğitim, uzmanlık dalı gibi bilgiler paylaşılarak konuyla ilgili yetkinliği beyan edilmiş en az bir uzman görüşüne yer verilmiştir; %22,7'sinde en az 1 hekim görüşü, %16,3'ünde bilimsel makale/rapor kaynak olarak gösterilmiştir.
- **%71,4'ünde okuyucuya öneride bulunmaktadır.**
- Yalnızca %3,5'inde paylaşılan bilgi ya da verinin kaynağına ilişkin herkesçe ulaşılabilecek açık referansların internet bağlantıları vardır.
- **%4,4'ünün başlığında, tıklama tuzağı ifade (kür, kesin çözüm, çare vb.) kullanılmıştır.**
- Tematik analizinde, **Sağlıkla ilgili 29 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi ile ilişkisine göre**
%65,5'i Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele ile ilişkilidir.
- **Küresel Hastalık Yükü Hiyerarşi Şeması, Hastalık Nedeni Sınıflamasına göre**
%63,3'ü Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar; (COVID-19 bu sınıflamada yer almamaktadır)
 %13,6'sı Bulaşıcı Hastalıklar, Anne, Yenidoğan Sağlığı ve Beslenmeyle İlgili Hastalıklar ile ilişkilidir.
- **Küresel Hastalık Yükü Hiyerarşi Şeması, Hastalık Risk Faktörleri Sınıflamasına göre:**
 %33,6'sı çevresel ve mesleki riskler, %15,7'si davranışsal riskler ve %8'i metabolik risklerle ilişkilidir.
- **%31,2'sinde bir veya birden fazla grupta ürün ve/veya hizmet tanıtımı yapıldığı saptanmıştır.**
 (Gruplar: ilaç, tedavi veya tıbbi ürün; bitkisel ürün, beslenme desteği; test, operasyon, araştırma veya prosedür)
 - Tanıtım yapılan içeriklerin tamamına yakınında amaç ve faydalarında bahsedilirken %49,6'sında alternatiflerden, **%31,1'inde riskler ve yan etkilerden bahsedildiği,**
"kullanmadan önce hekime danışma" önerisinin ise yalnızca %14,5'inde sunulduğu saptanmıştır.

2. Bölüm - Nicel Araştırma: Görüşleri değerlendirilen 5 farklı alandan 78 katılımcının,

- %96,2'si günümüzde internet haberlerinde yer alabilen sağlıkla ilgili yanlış bilgilerin **toplum sağlığı açısından risk oluşturduğunu düşünmektedir.**
- **KAYNAK:** sağlıkla ilgili yanlış bilgiye neden olan en önemli kaynak olarak:
 - %78,2'si **Medyada tanınırlığı ve etki gücü yüksek kişiler**
 - %60,3'ü haber ajanslarını;
 - %53,8'i sağlık hizmetine dair tereddütü olan grupları;
 - %51,3'ü sağlık muhabirleri ve editörleri işaret etmiştir.
- **NEDENİ:** %90,9'u, internette sağlıkla ilgili yanlış bilginin yayılmasının temel nedenleri olarak: **Medya**
 - %76,6'sı içerik oluşturanları,
 - %66,2'si internet kullanıcılarını,
 - %49,4'ü kamu kuruluşları tarafından sunulan doğru ve anlaşılabilir sağlık bilgisinin yetersizliğini işaret etmiştir.

%93,5'i doğru sağlık bilgisinin üretilmesi ve yayılması sürecinin kesintiye uğradığını:

Kesintiye uğradığı basamak olarak:

%67,5'i "eşik bekçileri/karar vericilerin,

doğru bilgi yerine ekonomik ve politik sebeplerle spekülatif içerikleri tercih etmesi"

%53,2'si "yetkin kişiler doğru ve halk tarafından anlaşılabilir bilgi yeterince üretmemesi"

- **ORTAM:** %91'i sağlıkla ilgili yanlış bilginin en sık yayıldığı ortam: **Ticari internet platformları**
 - %60,3'ü televizyon yapımlarında, %51,3'ü basın/gazetelerde yayıldığını düşünmektedir.
- **MÜCADELE:** %55,1'i, yanlış sağlık bilgisiyle mücadelede faydası olacak en önemli unsur: **Eğitim**
 - %17,9'u ise kamunun ve özel sektörün yanlış bilgiyi önlemek için caydırıcı yaptırımlar uygulaması ile ilişkili olarak sistem değişikliği yapılması gerektiğini ifade etmiştir.
- **TEYİT:** %92,2'si "**yayıncı kuruluşların teyit mekanizması yoktur ya da yeterli değildir.**"
- **DENETİM:** %93,6'sı sağlıkla ilgili yanlış bilgiyi önlemek için denetim olması gerektiğini düşünmektedir.
 - %69,2'si Sağlık Bakanlığı'nın;
 - %51,3'ü Türk Tabipleri Birliği'nin;
 - %42,3'ü konuya göre yetkilendirilmiş Tıpta Uzmanlık Dernekleri'nin denetimden sorumlu olması gerektiğini düşünmektedir.
- **YAPTIRIM:** %92,2'si sağlıkla ilgili yanlış bilgiyi önlemek için yaptırım olması gerektiğini;
 - %77,9'u yanlış bilgi kaynağının,
 - %72,7'si yanlış bilgiyi yayınlayanın,
 - %48,1'i yanlış bilgiyi paylaşanının sorumlu olması gerektiğini ifade etmiştir*.

**Medya çalışanları ile diğer aktörler yeniden gruplandırılarak yapılan ileri analizde, medya çalışanlarının yalnızca %20'si, diğer aktörlerin %54'ü yanlış bilgiyi paylaşanlara yaptırım uygulanması gerektiğini ifade etmiş; bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı saptanmıştır (p=0,022).*

- Tüm katılımcılar, internet haber sitelerinde sağlıkla ilgili içerikler oluşturulurken **belirli standartlar gözetilmesi gerektiği** konusunda uzlaşa göstermiştir.

Kriterler	n	%
Yazar Adı ve Konuyla İlgili Yetkinliği (n=78)	78	100,0
Güncellik Bilgilerin edinildiği tarih, son güncellenme tarihi (n=78)	78	100,0
Atıfta Bulunma ve Doğrulanabilirlik Veri kaynağına yönelik herkesin ulaşabileceği referanslar, konuyu farklı yönleriyle ele alan dengeli kanıtlar sunma (n=78)	77	98,7
Tamamlayıcılık Beyanı Sunulan sağlık bilgisinin danışan-doktor ilişkilerinin yerine değil, desteklemek üzere olduğunun, bilginin uygunluğu için hekime danışılması gerektiği beyanı (n=78)	75	96,2
Anlaşılabilirlik Sade ve anlaşılır ifadeler; açıklayıcı infografik ve tablolar (n=77)	73	94,8
Gizlilik Beyanı Kullanıcıdan toplanan bilginin kullanım şekliyle ve güvenlik prosedürleriyle ilgili şeffaflık (n=76)	71	93,4
Etik Beyan Yazarın içerikle ilgili herhangi bir çıkarının olmadığını beyanı (n=77)	71	92,2
İletişim Adresleri ve Geri Bildirim Mekanizması (n=78)	71	91,0
Yönlendiricilik İçerikle ilgili ileri destek ve güncel bilgi arayan ziyaretçiler için detaylı kaynak veya iletişim bilgileri (n=77)	67	87,0
Sorumluluk Beyanı İçerikle ilgili oluşabilecek olumsuz durumlarda sorumluluğun yazarın olduğunun beyan edilmesi (n=77)	65	84,4
Hukuki Yönlendiricilik Hukuki yönden hakkını aramak isteyenler için basım ve yayın ile ilgili yürürlükteki yasaların uygulanabilmesi için temel yönlendiricilik bilgisi (n=77)	62	80,5

3. Bölüm - Nitel Araştırma: 5 farklı gruptan 15 katılımcıyla yapılan derinlemesine görüşmelerde,

- SORUMLULUK:**

"okuyucu, medya, kamu otoritesi, akademiye belirli oranlarda olmak üzere **kollektif bir sorumluluk**"

Medya özelinde sorumluluk: **«editöryal zincir»**

Toplum adına süreci organize etmesi ve toplumdaki tüm kişi ve kuruluşların sorumluluklarını yerine getirebilmesi için temel sorumluluk: **Kamu otoritesi**

- DENETİM:**

"Sağlığa doğrudan etkisi nedeniyle medya kuruluşlarında, sorumluluk bilinciyle bir denetim mekanizması olmalı"

Kaygı: Dış Denetim olması halinde basın özgürlüğü ihlalleri >> Bu nedenle iç denetim mekanizması geliştirilmeli

- ÇÖZÜM:**

Akademiden, medyadan, kamu kuruluşlarından, yasa yapıcılardan beklentilerde temel olarak tüm basamaklarda **bütüncül bir yaklaşım, sağlık hakkı ve basın özgürlüğü sınırlarının iyi belirlenmesi, atılacak tüm adımlarda sorumlu olarak tanımlanan tüm paydaşlarla iş birliği** yapılması vurgulanmıştır.

ÖNERİLER

KAMU OTORİTESİNE ÖNERİLER	
1) Bilgi düzensizliği ile ilgili bilimsel danışma kurulu oluşturulmalıdır.	<ul style="list-style-type: none"> - Bilgi düzensizliği, etkileri ve mücadele ile ilgili politik çerçeveyi oluşturması için tüm paydaşların görüşlerinin değerlendirildiği bağımsız bir bilimsel danışma kurulu oluşturulmalıdır.
2) İnternet mevzuatı düzenlenmelidir.	<ul style="list-style-type: none"> - İfade özgürlüğü, bilgiye evrensel erişim, mahremiyet hakları, paydaşların katılımı temel alınarak bir düzenleme yapılmalı, güçlendirilecek iç-denetim mekanizmalarıyla bilgi düzensizliğini kriminalize etmekten kaçınılmalıdır. - Çevrimiçi platformların, çevrimiçi ekosistemdeki rollerine, büyüklüklerine ve etkilerine göre uyarlanmış, sorumlulukların ve hesap verebilirliğin net olarak tanımlandığı bir yasa hazırlanmalıdır. Fakat bu düzenlemeler yapılırken çevrimiçi platformların devletin ideolojik aracı olmaması için sınırlar iyi belirlenmelidir. - Dijital ekosistemde monopolizasyona karşı önlemler alınmalı, rekabet koşulları düzenlenmelidir. - Reklam gelirinin dağıtımında özellikle sağlıkla ilgili içeriklerde, görüntülenme sayısı, tıklanma sayısı, sitede geçirilen süre, paylaşım gibi kriterlerden farklı olarak, internet haber sitesinin ürettiği haberlerin niteliğini ölçümleyen kriterler tanımlanmalıdır. - İnterneti Geliştirme Kurulu aktif hale getirilmeli, mevzuatta belirlenecek objektif kriterlere göre tüm paydaşların temsiliyeti sağlanmalı, internete dair düzenlemelerin, uluslararası standartlara ve bilimsel kanıtlara uygunluğunu sağlanmalıdır.
3) Basın mevzuatı düzenlenmelidir.	<ul style="list-style-type: none"> - Basın özgürlüğü sağlanmalıdır. - Yayınların hukuka uygunluğunu sağlamak için yapılacak düzenlemelerde Anayasa tarafından korunan basın özgürlüğü, kişilik hakları ve sağlık hakkı sınırları iyi belirlenmeli ve mevzuat düzenlemeleri kamu, özel sektör, sivil toplum örgütlerinin geniş katılımıyla iş birliği içerisinde yapılmalıdır. - İnternet haber medyası ve çalışanları, Basın Kanunu ve Basın İş Kanunu kapsamına alınmalıdır. - Akademisyenler, doğruluk kontrolü yapan organizasyonlar ve ilgili tüm paydaşların temsil edileceği bağımsız bir gözlem kuruluşu kurulmalı; bu kuruluş bilgi düzensizliği, hak ihlalleri üzerine raporlar ve öneriler yayınlamalı, öncelikli çalışma alanlarında disiplinlerarası çalışmaları desteklemelidir. Sağlıkla ilgili içeriğin niteliği ve güvenilirliğini artıracak kriterler geliştirmeli ve bu kriterlerin uygulanışını izlemelidir. - İnternet haber medyası ekosisteminin çeşitliliği ve sürdürülebilirliği korunmalıdır. Ana akımda yer almayan medya kuruluşları desteklenerek farklı seslerin duyulması sağlanmalı ve yerel medya kuruluşları desteklenerek "haber çölleri" engellenmelidir.

	<ul style="list-style-type: none"> - Meslek örgütlerine katılımı arttıracak düzenlemelerle mesleki haklar geliştirilmeli; hak temelli savunuculuk ve kapasite geliştirme faaliyetlerinde bulunan meslek örgütleri desteklenmeli ve meslek örgütlerinde etik olmayan meslek pratiklerine karşı bir iç-denetim mekanizması oluşturulmalıdır.
<p>4) Halk sağlığı sorunları ve salgınlarla mücadelede risk iletişimi geliştirilmelidir.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Sağlık iletişimi danışma kurulu oluşturulmalıdır. Risk iletişimi geliştirilerek toplumun kamu kurumlarına olan güveni artırılmalıdır. - Şeffaflık sağlanabilmesi ve kamuya ait bilginin kamuya paylaşılmada kamu kuruluşları, özel sektör kuruluşlarının sorumluluğunu tanımlayacak düzenlemeler yapılmalı ve açık veri kültürü desteklenmelidir. - Medya kuruluşları temsilcileri ile düzenli bilgilendirme ve geri bildirim etkinlikleri düzenlenmelidir.
<p>5) Sağlıkla ilgili temel konularda bilgilendirici içerik üretmeli ve paylaşılmalıdır.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Kanıta dayalı, doğru, güvenilir ve güncel sağlık bilgisinin üretilmesi ve dağıtılması kapasitesi geliştirilmelidir. - Kamunun ihtiyaç duyduğu "güvenilir kaynaklardan, zamanında, doğru, anlaşılabilir tavsiye ve bilgi", kamu bilgilendirme platformları aracılığıyla paylaşılmalıdır. - Sosyal medya platformları ve internet haber sitelerinin de kaynak olarak kullanabileceği özel iş birlikleri geliştirilmelidir.
<p>6) Eleştirel okuryazarlık seferberliği başlatılmalıdır.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Sağlık, medya, enformasyon, teknoloji, ekonomi ve hukuk okuryazarlığı temel eğitim müfredatında zorunlu olarak sunulmalı, eğitim için alanında yetkin kişilerin istihdamı sağlanmalı ve eğitimin niteliği sürekli olarak izlenmeli ve iyileştirilmelidir. - Temel eğitim sürecinde bu eğitimi alamayan grupların gereksinimi saptanmalı ve çocuk, genç, yaşlı ve diğer incinebilir gruplara yönelik özel programlar yürütülmelidir.
<p>7) İyi uygulama örnekleri teşvik edilmelidir.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Nitelikli haberleri üreten, geliştiren ve paylaşan internet haber siteleri ve çevrimiçi platformlar teşvik edilmelidir.
<p>8) Bilgi düzensizliğiyle mücadele ile ilgili yapılacak bilimsel araştırmalar teşvik edilmelidir.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Sağlıkta İstatistik ve Nedensel Analizler (SİNA) programında tanımlanacak sorumlular ile açık veri paylaşımı sağlanmalıdır. - COVID-19 ile ilgili araştırmalar yapılırken etik kurulların, etik inceleme öncesinde T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde kurulan COVID-19 Bilimsel Araştırma Değerlendirme Komisyonu onay raporu talebi kaldırılmalıdır.
<p>9) Dijital süreyans sistemi geliştirilmelidir.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - DSÖ GOARN (Küresel Sağlık Tehditleri Erken Uyarı ve Yanıt Ağı) örnek alınarak, Ulusal Sağlık Tehditleri Erken Uyarı ve Yanıt Ağı'na bilgi ve iletişim patern analizi yapılabilmesi için "infodemioloji" altyapısı entegre edilmelidir.

MEDYA KURULUŞLARINA ÖNERİLER	
1) Şeffaflık ve hesap verilebilirlik sağlanmalıdır.	Medya kuruluşunun ilkeleri, fon kaynakları, misyonu, etik değerleri; farklı sesler, doğruluk, düzeltmeler üzerine taahhütleri ana sayfada görünen bir bağlantıyla açıklanmalıdır.
2) İç-denetim mekanizmaları kurulmalıdır.	- Halka ve gerçeğe karşı sorumluluğu önceleyen gazetecilik ilkeleriyle, güveni arttıracak meslek pratikleri ve etik pratikler geliştirilmelidir.
3) Sağlıkla ilgili içerikler oluşturulurken belirli kriterler sağlanmalıdır.	<p>Yazar adı ve konuyla ilgili yetkinliği, Etik beyanı, Sorumluluk beyanı; ☐</p> <p>Kaynağın adı ve konuyla ilgili yetkinliği, Etik beyanı, Sorumluluk beyanı; ☐</p> <p>Güncellik; ☐</p> <p>Kaynak / Veri çeşitliliği, Atıfta bulunma ve doğrulanabilirlik; ☐</p> <p>Tamamlayıcılık beyanı; ☐</p> <p>Yönlendiricilik, İletişim adresleri ve geri bildirim mekanizması; ☐</p> <p>Anlaşılabilirlik; ☐</p> <p>Uygun başlık, görsel ve istatistikler; ☐</p> <p>Gizlilik beyanı; ☐</p> <p>Hukuki yönlendiricilik kriterlerine dikkat edilmelidir. ☐</p> <p>Bir ürün/hizmetten bahsedilirken ☐</p> <p style="padding-left: 20px;">Amaç ☐</p> <p style="padding-left: 20px;">Faydalar ☐</p> <p style="padding-left: 20px;">Riskler ve Yan Etkiler ☐</p> <p style="padding-left: 20px;">Alternatifler ☐</p> <p style="padding-left: 20px;">"Önce Doktora Danışma" Önerisi ☐</p> <p style="padding-left: 20px;">Kanıt Düzeyi Sunulmalıdır. ☐</p>
4) Sağlık okuryazarlığı düzeyini geliştiren içerikler üretilmelidir.	<p>- İçerikler okuyucuların sağlık okuryazarlık düzeyine göre sade / zengin anlatım seçenekleriyle (yalın/zengin) sunulmalıdır.</p> <p>- Anlaşılabilirliğin artırılması için infografik, tablolar gibi açıklayıcı öğeler eklenmelidir.</p> <p>- Toplumun eğitime sorumluluğuyla, sadece enformasyonun paylaşıldığı içerikler yerine, toplumun sağlık okuryazarlığını geliştirecek farklı görüşlerin eleştirel analizlerini sunan içerikler üretilmelidir.</p>
5) Sağlıkla ilgili içerik konusu belirlenirken toplumun bilgi açığı ve kamu yararı göz önüne alınmalıdır.	<p>- Sağlık ve bilim haberciliğinde uzmanlaşma desteklenmelidir.</p> <p>- Reklam gelirlerini artırma kriterlerinin ötesinde, bir kamu hizmeti olarak toplumun ihtiyaç duyduğu güncel bilgiler ve toplumda sık görülen, sık öldüren ve sık yeti yitimine neden olan hastalıklar hakkında farkındalık oluşturacak içerikler öncelenmelidir.</p>

AKADEMİYE ÖNERİLER	
1) Kamu yararına toplum sağlığı için öncelikli alanlarda araştırmalar yapılmalıdır.	- Bilgi düzensizliğinin etkileri ve bilgi düzensizliğiyle mücadele için değişim yaratmak amacıyla disiplinler arası katılımcı eylem araştırmaları öncelenmelidir. - Yapılacak araştırmalarda temel bir zemin oluşturabilmesi için terminoloji, metadata, tematik değerlendirme kriterleri geliştirilmelidir.
2) Akademik başarı kriterleri düzenlenmelidir.	Akademik başarının değerlendirilmesinde, toplumsal, ekonomik, çevresel ve politik alanlarda çalışma ve desteklerin oluşturduğu sosyal etki kriterleri tanımlanmalıdır.
3) Bilim uzmanlık derneklerinin toplum için içerik üretmesi teşvik edilmeli, bu bilgilerin görünür olması ve dağıtımında disiplinler arası iş birliği yapılmalıdır.	- Bilimsel uzmanlık derneklerinin görev tanımları, mesleki hakların temsiliyeti, mesleğin gelişimi, yeterliliğin tanımlanması ve "toplumun bilgilendirilmesi" olarak güncellenmeli, medya profesyonelleriyle iş birliğini kolaylaştıracak "iletişim kurulları" oluşturulmalıdır.
4) İletişim fakültelerinde müfredat düzenlenmelidir.	- İletişim profesyonellerinin mezuniyet öncesi ve sonrası sağlık iletişimi alanında eğitimleri düzenlenmelidir. Sağlık ve bilim gibi uzmanlaşma gerektiren alanlarda müfredatlar oluşturulmalı, sağlıkla ilgili temel bilgiler, temel bilimsel araştırma yöntemleri, sağlık etiği dersleri bu müfredatta yer almalıdır.
5) Mesleki pratikler ve etik ilkeler belirlenmesinde destek verilmelidir.	- Tüm paydaşların temsiliyetini sağlayarak medyada ekonomik ve politik önceliklendirme nedeniyle aşınan değerler yeniden inşa edilmelidir.
6) Teyit için açık kaynaklı dijital mekanizmalar geliştirilmelidir.	- Gazeteciler ve doğruluk kontrolü kuruluşları için teyit mekanizmasını kolaylaştıracak açık kaynak kodlu, kullanıcı dostu dijital yazılımlar geliştirilmelidir.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA ÖNERİLER	
1) Hak temelli yaklaşımla ihlaller izlenmeli ve savunuculuk kampanyaları düzenlenmelidir.	- Bilgi düzensizliği kontrolü sırasında yaşanan hak ihlalleri izlenmeli ve sağlık hakkı, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, temel sağlık bilgisine erişim hakkı ekseninde savunuculuk kampanyaları düzenlenmelidir. - Kamuya ait olan bilginin kamuya paylaşılması için kamu kuruluşları ve özel sektöre yönelik kampanyalar düzenlenmelidir.
2) Bilgi düzensizliğine karşı beceri geliştirecek eğitimler düzenlenmelidir.	- Kamunun risklere karşı direncinin artırılması için özellikle infodemiye karşı incinebilir gruplar hedeflenerek eleştirel okuryazarlık eğitimleri düzenlenmelidir. - İletişim profesyonellerinin bilgiyi doğrulama, nitelikli içerik üretebilme becerilerinin artırılabilmesi için kapasite geliştirme eğitimleri düzenlenmelidir.
3) Sağlık iletişimi kampanyaları düzenlenmelidir.	- Kamu kuruluşları desteği, özel sektör sosyal sorumluluk projeleri ve halkın kitlesel fonlama destekleriyle sağlığın geliştirilmesi için sağlık iletişimi kampanyaları düzenlenmelidir.

BİLGİ DÜZENSİZLİĞİ İLE MÜCADELEDE MADDİ DESTEK SUNABİLECEK KURULUŞLARA ÖNERİLER	
1) Sağlık iletişimi araştırmaları ve kampanyaları desteklenmelidir.	<ul style="list-style-type: none"> - Sosyal etki oluşturabilecek projelere destekler artırılmalıdır. Soruna teknolojik çözümler üretebilecek, dijital ekosistemde iletişim profesyonellerinin becerilerini geliştirebilecek, farklı disiplinleri bir araya getirebilecek projeler desteklenmelidir. - Bilgi düzensizliğine karşı uygulanan politikaların, eylemlerin, girişimlerin etkisini değerlendirecek araştırmalar desteklenmelidir.
2) Açık veri kültürü geliştirilmelidir.	<ul style="list-style-type: none"> - Sağlık iletişiminin geliştirilmesi için maddi desteğin yanı sıra, kullanıcı bilgileri içermeyen açık verilerle araştırma çevreleri desteklenmelidir.

ÇEVİRİMİÇİ PLATFORMLAR, REKLAM KURULUŞLARI VE REKLAM VERENLERE ÖNERİLER	
1) Bilgi düzensizliğine karşı oluşturulacak yasanın uygulanması ve geliştirilmesine katkı sağlanmalıdır.	<ul style="list-style-type: none"> - Çevrimiçi platformların, çevrimiçi ekosistemdeki rollerine, büyüklüklerine ve etkilerine göre uyarlanmış, sorumlulukların ve hesap verebilirliğin net tanımlandığı bir yasaya katılım sağlanmalı; yapılacak iş birlikleriyle izlem ve kontrol standartları geliştirilmelidir. - Bilgi düzensizliğinin izlenmesiyle ilgili bilgi düzensizliği kaynağı, tipi, ölçeği, görüntülenmesi, yayılımı, fon kaynağı, yapılan müdahale gibi belirlenecek kriterleri içeren raporlar, belirli aralıklarla kamuyla paylaşılmalıdır. - Dezenformasyonu fonlayan kuruluşlar tespit edilerek saf dışı bırakılmalıdır.
2) Eleştirel ve etik gazetecilik pratikleri desteklenmelidir.	<ul style="list-style-type: none"> - Reklam gelirlerinin dağıtım algoritması, özellikle sağlıkla ilgili içeriklerde kamu yararını önceleyecek şekilde düzenlenmelidir. - Belirli kriterleri taşıyan ve bu nedenle göreceli olarak "güvenilir" haberlerin görünürlüğü ve finansal dönüşü artırılmalıdır. - İnternet haber medyası ekosisteminin çeşitliliği ve sürdürülebilirliği korunabilmesi için etik pratikler geliştiren ana akım olmayan medya kuruluşları ve yerel medya kuruluşları görünürlüğe ilişkin algoritma düzenlemeleriyle desteklenmelidir.
3) Araştırmacılar için açık veri kaynakları sağlanmalıdır.	<ul style="list-style-type: none"> - Toplumun soruları ve endişelerini analiz ederek "bilgi açığı"nın tespit etmek ve bilgi düzensizliğinin yayılımını ve etkilerini izleyebilmek için kişisel bilgilerden arındırılmış ve deanonimize edilemeyecek metadata, bağımsız araştırmacılarla paylaşılmalıdır.
4) İçeriklerin görünürlüğünü etkileyen algoritmalar ve kriterler şeffaf olarak sunulmalıdır.	<ul style="list-style-type: none"> - Yayınlanan içeriklerde yanlılık veya sansür oluşturabilecek algoritmaların tespit edilip önlenmesi için içeriklerin görünürlüğünü etkileyen algoritmalar ve kriterler şeffaf olarak sunulmalıdır.
5) Dezenformasyon içerebilecek bilgiler için bağlamsal detaylar vurgulanmalı ve görsel uyarılar oluşturulmalıdır.	<ul style="list-style-type: none"> - Sağlıkla ilgili içeriklerde bilgi düzensizliğine karşı mücadele için özelleşmiş metadata oluşturulmalı ve algoritmaların bu metadatayı beslemesi ve değerlendirmesi sağlanmalıdır.

ÇEVİRİMİÇİ PLATFORMLAR, REKLAM KURULUŞLARI VE REKLAM VERENLERE ÖNERİLER	
6) Bilgi düzensizliğiyle mücadele için yazılımsal ve donanımsal altyapı geliştirilmelidir.	<ul style="list-style-type: none"> - Bilgi düzensizliğine kaynak, geliştirici, dağıtıcı otomatize sistemlere (bot, sahte hesap vb.) karşı önlemler sürekli geliştirilmelidir. - Kişilerin ücretsiz olarak sunduğu verilerin korunması ve mahrem kalması için yazılımsal ve donanımsal altyapı sürekli geliştirilmelidir. - Yalnız metin değil, işitsel ve görsel bilgi düzensizliği ile de mücadele edilmelidir. - Doğruluk kontrolü yapacak algoritmalar geliştirilmeli, kullanıcılar için teyit araçları sunulmalıdır. - Filtre balonları ve yankı odalarının etkisini en aza indirecek çözümler geliştirilmelidir. Bu bağlamda kullanıcıların besleme ve arama algoritmalarını özelleştirmelerine izin verilmelidir. Farklı insanlara ve görüşlerle etkileşim artırılmalıdır. Kullanıcıların bilgiye erişiminde mahremiyet sağlanmalıdır.
7) Belirli ülkelerde kamu yararı gözetilerek düzenlenen hizmet koşulları ve kullanıcı hakları Türkiye'de de sunulmalıdır.	<ul style="list-style-type: none"> - Kişisel verilerin korunması ile ilişkili haklar, iyi uygulama örneği olarak Avrupa Birliği Dezenformasyon Uygulama Kuralları kapsamında kullanıcılara tanınan haklar ve hizmet koşulları Türkiye'den kullanıcılara da sunulmalıdır.
8) Bilgi düzensizliğine karşı organize çabalar teşvik edilmelidir.	<ul style="list-style-type: none"> - Bağımsız doğruluk kontrolü kuruluşları desteklenmelidir. - Medya ve bilgi okuryazarlığı girişimleri desteklenmelidir.

İnternet Haber Sitelerinde Sağlıkla İlgili İçeriklerin Oluşturulma, Yayınlanma ve Yayılma Süreçleri: Sağlık İletişimindeki Aktörlerin Görüşlerinin Değerlendirilmesi Araştırması (Ankara, 2021)

Halk Sağlığı Tıpta Uzmanlık tezinden yönetici özeti olarak hazırlanmıştır.

Uzm. Dr. Eray Öntaş

Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi

Halk Sağlığı Anabilim Dalı

erayontas@gmail.com

05445056516